

Περίληψη :

Το αγώνισμα της αρματοδρομίας, εξαιρετικά δημοφιλές στις αρχαίες πόλεις, επιβίωσε στη βυζαντινή Κωνσταντινούπολη. Εκεί ο χώρος διεξαγωγής του, ο Ιππόδρομος, εξελίχθηκε στο πιο σημαντικό σημείο δημόσιων συγκεντρώσεων της πόλης, αποκτώντας πρόσθετες θεσμικές, πολιτικές και ιστορικές διαστάσεις, ενώ αποτέλεσε σκηνικό πολλών δραματικών επεισοδίων.

Χρονολόγηση

3ος-15ος αι.

Γεωγραφικός εντοπισμός

Κωνσταντινούπολη

Περίοδος

4ος-15ος αιώνας

Τοπογραφικός εντοπισμός

νότια πλευρά του Πρώτου Λόφου, σημ. Atmeydani

1. Τοπογραφία

Ο ιππόδρομος ήταν ένας από τους πέντε τύπους χώρων δημόσιας ψυχαγωγίας στις πόλεις της Αρχαιότητας. Το **ωδείο** (αίθουσα μουσικών εκδηλώσεων) ήταν συγκριτικά μικρό σε μέγεθος και χωρητικότητα και το μοναδικό που ήταν στεγασμένο. Οι άλλοι χώροι, υπαίθριοι, είχαν διαφορετικές χρήσεις: το θέατρο, ημικυκλικού σχήματος, προοριζόταν για διάφορες σκηνικές παραστάσεις· το αμφιθέατρο, σχήματος ελλειπτικού, είχε αναπτυχθεί από τους Ρωμαίους για τα θεάματα με μονομαχίες και θηριομαχίες· το στάδιο ήταν επίμηκες, ορθογώνιο, με ανιδωτή τη μία στενή πλευρά του και προοριζόταν για αγώνες στίβου, ενώ ο ιππόδρομος (το ρωμαϊκό circus), με την ίδια ουσιαστικά μορφή, αλλά μεγαλύτερος, χρησιμοποιούνταν για ιπποδρομίες και αρματοδρομίες. Όλοι οι τύποι είχαν επάλληλες σειρές λίθινων κερκίδων χτισμένων πάνω σε εσωτερική θολωτή κατασκευή. Οι λειτουργίες τους αλληλοεπικάλυπτονταν ορισμένες φορές.

Ο Ιππόδρομος της Κωνσταντινούπολης, που είχε πρότυπο τον Circus Maximus της Ρώμης, ήταν ένας από τους μεγαλύτερους. Η βυζαντινή εκδοχή του είχε μήκος μεταξύ 450 και 480 μέτρων, εξωτερικό πλάτος 117 μέτρα και εσωτερικό πλάτος περίπου 80 μέτρα. Υπολογίζεται ότι χωρούσε περίπου 100.000 άτομα.¹ Το νοτιοδυτικό ημικυκλικό άκρο (η **σφενδόνη**) επιστεφόταν με μια κιονοστοιχία. Στο ευθύ (βορειοανατολικό) άκρο υπήρχαν δώδεκα πύλες (carceres, κάγκελλα ή θύραι) που είχαν τη δυνατότητα να ανοίγουν συγχρόνως με αυτόματο μηχανισμό. Σε έναν πύργο πάνω από αυτές τις πύλες είχαν στηθεί τα περίφημα τέσσερα χάλκινα άλογα, τα οποία μετά το [1204](#) τα πήραν οι [Ενετοί](#) και τα τοποθέτησαν πάνω από την πύλη της βασιλικής του Αγίου Μάρκου.² Στο μέσο περίπου της ανατολικής πλευράς, πάνω από τα καθίσματα, ήταν τοποθετημένο το αυτοκρατορικό θεωρείο (κάθισμα), το οποίο συνδεόταν με το [Μέγα Παλάτιο](#), που βρισκόταν πίσω από τον Ιππόδρομο. Στο κέντρο του στίβου εκτεινόταν ένα χαμηλό φράγμα (εύριπος ή spina),³ γύρω από το οποίο πραγματοποιούνταν οι αρματοδρομίες, με φορά αντίθετη προς εκείνη των δεικτών του ρολογιού. Σε κάθε άκρο του ευρίπου υπήρχε ένας πάσσαλος (καμπτήρ) που όριζε το σημείο στροφής, ενώ κατά μήκος του φράγματος ήταν τοποθετημένα διάφορα διακοσμητικά στοιχεία, καθώς επίσης και πλαίσια, καθένα από τα οποία συγκρατούσε μεταλλικά ομοιώματα επτά δελφινιών· αυτά περιστρέφονταν με τη σειρά, για να ενημερώνουν τους θεατές για τη ροή των επτά γύρων που αντιστοιχούσαν σε κάθε αγώνα. Σε αυτούς τους αγώνες, που πραγματοποιούνταν σε σταθερές ημερομηνίες κάθε έτος, έπαιρναν μέρος ηνίοχοι, καθέννας με ένα τέθριππο (μία δίτροχη άμαξα που συρόταν από μία τετράδα άλογα). Στα διαλείμματα, ακροβάτες, χορευτές και μουσικοί πρόσφεραν ψυχαγωγία.⁴

2. Πρώμη ιστορία

Ως προς την κατασκευή του, χρονικά ο Ιππόδρομος προηγείται της ίδιας της Κωνσταντινούπολης. Η αρχαία ελληνική πόλη του [Βυζαντίου](#), που καταστράφηκε από το [Σεπτίμιο Σεβήρο](#) (193-211) για την προδοσία της, ανοικοδομήθηκε από τον ίδιο το 203. Η ογκωδέστατη θεμελίωσή του είναι ακόμη ορατή κάτω από τη σφενδόνη του Ιπποδρόμου στο κατωφερές νότιο ανάχωμά της. Ο Ιππόδρομος του Σεβήρου έμεινε ημιτελής· επεκτάθηκε και ολοκληρώθηκε στο πλαίσιο των έργων του [Μεγάλου Κωνσταντίνου](#) (324-337), ο οποίος μετέτρεψε το αρχαίο Βυζάντιο στη νέα του πρωτεύουσα, την [Κωνσταντινούπολη](#)· η κατασκευή του τελείωσε το 330.⁵

Οι διάδοχοι του Κωνσταντίνου συνέχισαν την πρακτική του και μετέφεραν πολύτιμα γλυπτά για τη διακόσμηση της σπίνας του Ιπποδρόμου, κατά μίμηση του Circus Maximus.⁶ Ανάμεσα σε περίφημα χάλκινα αγάλματα, βρισκόταν εκεί, τοποθετημένη σε κεντρικό σημείο, η μεγάλη χάλκινη [στήλη των Όφεων](#), η οποία προερχόταν από τους Δελφούς και ήταν αφιέρωμα σε ανάμνηση της ελληνικής νίκης επί των Περσών το 479 π.Χ.⁷ Η μνήμη της αρχικής σημασίας αυτών των μνημείων δε διατηρούνταν πάντοτε: η ίδια η στήλη των Όφεων χρησιμοποιήθηκε κάποιο χρονικό διάστημα ως κρήνη.

Στα βόρεια της στήλης ήταν τοποθετημένος ένας αιγυπτιακός οβελίσκος. Ήταν ο δεύτερος από ένα ζευγάρι οβελίσκων που είχε στήσει κοντά στις Θήβες ο φαράω Τούθμωσις Γ', στο 15ο αι. π.Χ. Ο πρώτος οβελίσκος είχε τοποθετηθεί στο Circus Maximus στη Ρώμη, ενώ ο δεύτερος [μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη](#). Κατά τη μεταφορά έσπασε, αλλά το 390 το σωζόμενο ένα τρίτο του ανώτερου τμήματός του στήθηκε, προς τιμήν του αυτοκράτορα [Θεοδοσίου Α'](#) (379-395), πάνω σε μια βάση όπου λαξεύτηκαν θριαμβικές σκηνές με τον αυτοκράτορα και τους γιους του, καθώς και σκηνές από την ανέγερση του οβελίσκου.⁸

Από την άλλη πλευρά της στήλης των Όφεων κατασκευάστηκε, πιθανότατα επίσης τον 4ο αιώνα, ένας οβελίσκος από συναρμοσμένους λίθους. Το 16ο αιώνα ένας Γάλλος περιηγητής του έδωσε την ονομασία «Κολοσσός» λόγω μιας επιγραφής –η οποία τον συνέκρινε με τον αρχαίο Κολοσσό της Ρόδου– που είχε τοποθετηθεί στον οβελίσκο από τον αυτοκράτορα [Κωνσταντίνο Ζ' Πορφυρογέννητο](#) (913-959), στον οποίο και αποδίδεται λανθασμένα.

3. Λειτουργίες και θεσμοί

3.1. Ο Ιππόδρομος στην αυτοκρατορική ιδεολογία της Κωνσταντινούπολης

Κατά τη μετατροπή της πόλης του Βυζαντίου σε νέα πρωτεύουσα, ο Κωνσταντίνος έδωσε έμφαση στη διαμόρφωση του μνημειακού πυρήνα της, κατ' αρχάς ολοκληρώνοντας τα οικοδομήματα του Σεβήρου. Η μνημειακή διαμόρφωση του σημείου εκείνου με εμβόλους, το Τετράστω, τη [Βασιλική κινστέρνα](#), τα [λουτρά του Ζευξίππου](#) και τον Ιππόδρομο υπήρξε ακρογωνιαίος λίθος του σχεδιασμού της [κωνσταντινέιας πόλης](#). Ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίστηκε τα υπάρχοντα οικοδομήματα του Σεβήρου δημιούργησε ένα μνημειακό σύνολο ανεξάρτητων αλλά αλληλοσυνδεόμενων δημόσιων χώρων που ανταποκρίνονταν αλλά και όριζαν το δημόσιο αστικό βίο. Συγκεντρώνοντας πέντε μείζονα αυτοκρατορικά καθιδρύματα (το [Αυγουσταίον](#), τη Βασιλική κινστέρνα, τον Ιππόδρομο, το Μέγα Παλάτιο και τα λουτρά του Ζευξίππου) σε μια σχετικά μικρή έκταση, ο Κωνσταντίνος προσπάθησε να δώσει μνημειακή έκφραση στα στοιχεία που έδιναν ρωμαϊκό χαρακτήρα στη πόλη: στη μεγαλοπρέπεια, την αυτοκρατορία και τους θεσμούς της Ρώμης. Ο Ιππόδρομος, προσαρτημένος στο ανάκτορο, αποτελούσε έκφραση μιας μοναδικά ρωμαϊκής νοοτροπίας· πρόκειται για συνδυασμό που απαντάται στις ρωμαϊκές πρωτεύουσες της Τετραρχίας και απορρέει από τη σχέση μεταξύ του Circus Maximus και της αυτοκρατορικής κατοικίας στη Ρώμη. Το ρωμαϊκό στοιχείο που ανακαλούσαν οι θεσμοί και τα μνημεία της πόλης ήταν ταυτόχρονα γενικό και εντοπισμένο. Από τη μία πλευρά, χώροι όπως τα λουτρά του Ζευξίππου και ο Ιππόδρομος δημιουργούσαν το αίσθημα του συνανήκειν στη ρωμαϊκή αυτοκρατορική εμπειρία. Από την άλλη, η συναρμογή του Ιπποδρόμου με το Παλάτιο σφουρηλατούσε έναν πιο συγκεκριμένο δεσμό, που ένωσε απευθείας και με τρόπο μύχιο την Κωνσταντινούπολη με την πόλη της Ρώμης, μεταμορφώνοντάς τη σε [Νέα Ρώμη](#).⁹

3.2. Ο Ιππόδρομος ως πολιτικός θεσμός

Στις αρχαίες πόλεις, τα θέατρα ήταν χώροι δημόσιων συγκεντρώσεων, όπως επίσης και ψυχαγωγίας. Καθώς η

πρωτοβυζαντινή [Κωνσταντινούπολη](#) έπαιρνε σχήμα, δεν ανέπτυξε κανένα από τα παλαιά υπαίθρια θέατρα, κι έτσι ο Ιππόδρομος παρέμεινε ο μεγαλύτερος χώρος τακτικών δημόσιων συγκεντρώσεων της πόλης, ως μέρος ενός ενιαίου συγκροτήματος. Στα βορειοανατολικά του βρισκόταν η μεγάλη πλατεία του Αυγουσταίου, γύρω από το οποίο υπήρχαν σημαντικά δημόσια και διοικητικά κτήρια. Πιο πέρα ήταν χτισμένο το [Πατριαρχείο](#) και η [Αγία Σοφία](#), τόπος όπου εκτυλισσόταν το αυτοκρατορικό τελετουργικό στην πνευματική του διάσταση. Ενώ το παρακείμενο Μεγάλο Παλάτι στέγαζε το τυπικό της Αυλής, ο Ιππόδρομος ήταν ο χώρος για το πολιτικό τελετουργικό. Εδώ και μόνο εδώ, ο αυτοκράτορας ερχόταν σε επαφή με τη μάζα του λαού της πόλης κατά τη διάρκεια των περιοδικών εορταστικών εκδηλώσεων. Εδώ παρουσιάζονταν οι νέοι αυτοκράτορες, εδώ πραγματοποιούνταν εκτελέσεις σημαντικών προσώπων (π.χ. του στρατηγού Ναρσή από τον αυτοκράτορα [Φωκά](#) το 603) και εορτασμοί (π.χ. ο θρίαμβος του στρατηγού Βελισάριου επί βασιλείας [Ιουστινιανού](#), το 534). Ο Ιππόδρομος ήταν σημαντικός για τη θριαμβική αυτοκρατορική ιδεολογία, καθώς εδραίωνε τον παραλληλισμό ανάμεσα στα αγωνίσματα του ιπποδρόμου και τον αυτοκρατορικό θρίαμβο· το θέμα αυτό προκύπτει συχνά στην αυτοκρατορική εικονογραφία και παρουσιάζεται και στον οβελίσκο του Θεοδοσίου, στη βάση του οποίου σκηνές με τον αυτοκράτορα να προΐσταται των αγωνισμάτων παραβάλλονται με σκηνές αυτοκρατορικού θριάμβου επί των βαρβάρων. Οι επευφημίες του λαού στον Ιππόδρομο αναδεικνυαν την αυτοκρατορική παντοδυναμία με τη μορφή ενός τελετουργικού στο οποίο το βασικό ρόλο είχε ο [λαός](#), και το επιβίωσε και σε μεταγενέστερες περιόδους, όπως δείχνει το *Περί βασιλείου τάξεως*.¹⁰

Επιπλέον, η δραστηριότητα που σχετιζόταν με τους αγώνες γέννησε τους μοναδικούς θεσμούς που επέτρεπαν ενεργό λαϊκή συμμετοχή. Επρόκειτο για τους περίφημους [δήμους](#), τις φατρίες του Ιπποδρόμου. Τέσσερις φατρίες, οι οποίες προσδιορίζονταν με χρώματα και υποστήριζαν τους επαγγελματίες ηνιόχους, που ήταν συχνά δημοφιλέστατες προσωπικότητες, μεταφυτεύτηκαν από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη (και το ίδιο συνέβη και σε άλλες πόλεις). Οι δύο δευτερεύουσες φατρίες, οι Λευκοί και οι Ρούσιοι (Κόκκινοι), επισκιάζονταν συστηματικά και τελικά ενσωματώθηκαν ουσιαστικά στις δύο πιο σημαντικές, τους Βένετους (Γαλάζιους) και τους Πράσινους. Κάθε δήμος είχε τη δική του κερκίδα στη δυτική πλευρά του Ιπποδρόμου, απέναντι από το κάθισμα και στη γραμμή τερματισμού, καθώς και λέσχες και χώρους στη γύρω περιοχή. Καθώς οι δήμοι (και κυρίως οι Πράσινοι και οι Βένετοι) αποκτούσαν όλο και μεγαλύτερη επιρροή και ανέπτυσαν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά εν είδει πολιτικών κομμάτων, ο Ιππόδρομος εξελισσόταν σε τόπο όπου ο λαός εξέφραζε δημόσια τη γνώμη του και εκτόξευε πολιτικά φορτισμένα συνθήματα, παίρνοντας θέση ως προς τα ζητήματα που ανέκυπταν στην Αυλή, τους κοινωνικούς συσχετισμούς και τις εκρηκτικές θρησκευτικές διαμάχες της εποχής. Προκειμένου να εξασφαλίζουν τη λαϊκή υποστήριξη, οι αυτοκράτορες συχνά έδειχναν εύνοια στον ένα ή στον άλλο δήμο, των οποίων η ανάμειξη στα πολιτικά πράγματα αποδείχτηκε κρίσιμη πάνω από μια φορά.¹¹

Η αποχαλίνωση των δήμων κορυφώθηκε τον Ιανουάριο του 532, όταν ένωσαν προσωρινά τις δυνάμεις τους στη λεγόμενη [Στάση του Νίκα](#). Επί 19 ημέρες προκαλούσαν ανοιχτά τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό (527-565), έκαναν καταστροφές μέσα στην πόλη και δοκίμασαν να τον εκθρονίσουν. Οι ταραχές καταπνίγηκαν μόνο όταν περίπου 30.000 στασιαστές συνελήφθησαν στον Ιππόδρομο και σφαγιάστηκαν. Έπειτα από μια σύντομη περίοδο περιορισμού, ταραχές από τις φατρίες ξέσπασαν εκ νέου τον 7ο αιώνα, αλλά μέχρι τον 8ο αιώνα οι δήμοι και οι ηγέτες τους είχαν πλέον περιοριστεί σε εθιμοτυπικό ρόλο. Στην πραγματικότητα έχει δοθεί υπερβολική έμφαση στον υποτιθέμενο ρόλο των δήμων ως υποκαταστάτων «πολιτικών κομμάτων» την εποχή που βρίσκονταν στο απόγειό τους: τα ενεργά μέλη τους ήταν απλώς ένα μέρος του λαού και, παρά τις κάποιες συγγενείς λειτουργίες, στην πραγματικότητα δεν ήταν κάτι παραπάνω από θορυβώδεις αθλητικές λέσχες.

4. Μεταγενέστερη ιστορία

Αν και ο ρόλος των φατριών ολοένα μειωνόταν, η αγάπη του πλήθους για τις αρματοδρομίες καθόλου δε συρρικνώθηκε, παρά το γεγονός ότι η Εκκλησία εναντιωνόταν σε αυτό. Παρόλο που το άθλημα αυτό σταδιακά εξασθενούσε και εξαφανιζόταν από τις εναπομείνουσες πόλεις της Αυτοκρατορίας, παρέμενε η πλέον δημοφιλής ψυχαγωγία στην πρωτεύουσα, μέχρι την τελική διακοπή των αρματοδρομιών από την [Δ΄ Σταυροφορία](#) (1202-1204). Κατά το 12ο αιώνα, οι επισκέπτες της πόλης συνεχίζουν να αναφέρονται στα θεάματα που προσφέρονταν στον Ιππόδρομο. Πάντως, το παλιό άθλημα βρήκε ανταγωνιστές σε εναλλακτικούς τρόπους ψυχαγωγίας, όπως οι δυτικότροπες έφιππες κονταρομαχίες, που ευνοήθηκαν ιδιαίτερα από το θαυμαστή των Δυτικών, τον αυτοκράτορα [Μανουήλ Α΄](#) (1143-1180).¹² Στον Ιππόδρομο συντελέστηκαν και

σκοτεινά γεγονότα, όταν ο όγλος της πόλης πρωτοστάτησε στον άγριο βασανισμό και στην εκτέλεση του εκθρονισμένου αυτοκράτορα Ανδρόνικου Α΄ (1183-1185). Ήδη ερειπωμένος, ο Ιππόδρομος άρχισε να καταρρέει κατά τη διάρκεια της [λατινικής κυριαρχίας](#) (1204-1261), οπότε οι θησαυροί και τα διακοσμητικά του στοιχία λαφυραγωγήθηκαν ή καταστράφηκαν από τους σταυροφόρους. Τους δύο τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου, ο Ιππόδρομος ήταν ερειπωμένος, αν και χρησιμοποιήθηκε περιστασιακά για έφιππες κονταρομαχίες.

Όταν οι Οθωμανοί Τούρκοι κατέκτησαν την πόλη το [1453](#), άφησαν το χώρο ανοιχτό και τον χρησιμοποιούσαν ως πεδίο ασκήσεων, γνωστό με το όνομα Atmeydani («πεδίο των αλόγων»). Όμως η κιονοστοιχία της σφενδόνης γκρεμίστηκε το 1550, ενώ οι παλιές κατασκευές με τα έδρανα καταπατήθηκαν βαθμιαία και καταστράφηκαν από τα νέα τουρκικά κτήρια (π.χ. το παλάτι του Ιμπραήμ πασά του 16ου αιώνα, το Μπλε Τζαμί του σουλτάνου Αχμέτ Α΄ του 17ου αιώνα). Το 1700 μερικά βίαια μέλη μιας πολωνικής διπλωματικής αντιπροσωπείας έκοψαν και μετέφεραν το ανώτερο τμήμα της στήλης των Όφρων, αν και μέρος της κεφαλής ενός φιδιού σώζεται στο αρχαιολογικό μουσείο της Πόλης. Το 1890 ο Γάλλος σχεδιαστής Bouvard άρχισε να σχεδιάζει εκ νέου ένα περιορισμένης έκτασης πάρκο μέσα στο χώρο του παλαιού Ιπποδρόμου. Αυτό το έργο ολοκληρώθηκε έπειτα από μια δεκαετία στη βορειοανατολική γωνία, με την περίτεχνη πηγή που δόθηκε στο σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ Β΄ από τον αυτοκράτορα Γουλιέλμο Β΄ με την ευκαιρία της επίσκεψής του στην πόλη το 1895. Κάποιες διάσπαρτες ανασκαφές γύρω από την περιοχή έχουν αποκαλύψει ελάχιστα ίχνη του Ιπποδρόμου και του περιβάλλοντος χώρου. Αλλά αυτό το πάρκο, που αποτελεί αναντίρρητα έναν υπέροχο δημόσιο χώρο, ακόμη διατηρεί στο κέντρο του τους δύο οβελίσκους και τον κορμό της στήλης των Όφρων.

1. Για μια εκτίμηση των διαστάσεων του Ιπποδρόμου, σύμφωνα με τις πηγές, βλ. Guiland, R., “Etude sur l’Hippodrome de Byzance: Les dimensions de l’hippodrome”, *Byzantinoslavica* 31:1 (1970), σελ. 1-11. Για μια γενική παρουσίαση της ιστορίας του, βλ. Müller-Wiener, W., *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls, Byzantion – Konstantinupolis – Istanbul bis zum Beginn d. 17. Jh.* (Tübingen 1977), σελ. 64-71.
2. Guberti Basset, S., “The Antiquities in the Hippodrome in Constantinople”, *Dumbarton Oaks Papers* 45 (1991), σελ. 89. Basset, S., *The Urban Image of Late Antique Constantinople* (Cambridge 2004), σελ. 222-223, με αναφορές στις βυζαντινές πηγές.
3. Σχετικά με την αμφισημία του όρου «εύριπος» στις βυζαντινές πηγές, βλ. Mango, C., “L’Euripe de l’hippodrome de Constantinople”, *Revue des Etudes Byzantines* 7 (1949-1950), σελ. 180-193.
4. Guiland, R., “Etude sur l’Hippodrome de Byzance: Les spectacles de l’hippodrome”, *Byzantinoslavica* 27:2 (1970), σελ. 289-307.
5. Guiland, R., “Etude sur l’Hippodrome de Byzance: l’hippodrome de Sénère et l’Hippodrome de Constantine le Grand”, *Byzantinoslavica* 31 (1970), σελ. 182-188.
6. Basset, S., *The Urban Image of Late Antique Constantinople* (Cambridge 2004), σελ. 25, εικ. 4. Βλ. επίσης σελ. 212-232, για έναν αναλυτικό κατάλογο των αρχαιοτήτων στον Ιππόδρομο, με αναφορές στις βυζαντινές πηγές.
7. Basset, S., *The Urban Image of Late Antique Constantinople* (Cambridge 2004), σελ. 224-227.
8. Basset, S., *The Urban Image of Late Antique Constantinople* (Cambridge 2004), σελ. 219-222.
9. Dagron, G., *Naissance d’une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451²* (Paris 1984), σελ. 328-330. Basset, S., *The Urban Image of Late Antique Constantinople* (Cambridge 2004), σελ. 23, 26-28.
10. Dagron, G., *Naissance d’une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451²* (Paris 1984), σελ. 311-312.
11. Dvornik, F., “The Circus Parties in Byzantium: Their Evolution and Suppression”, *Byzantina-Metabyzantina* 1 (1946), σελ. 124-125. Πρβλ. Cront, G., “Les Dèmes et les partis politiques dans l’Empire byzantin aux Ve-VIIIe siècles”, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 7 (1969), σελ. 671-674.

12. Janin, R., *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*² (Paris 1964), σελ. 184-185.

Βιβλιογραφία :

	Cameron A. , <i>Circus Factions. Blues and Greens at Rome and Byzantium</i> , Oxford 1976
	Müller-Wiener W. , <i>Bildlexikon zur Topographie Istanbuls, Byzantion – Konstantinupolis – Istanbul bis zum Beginn d. 17. Jhs.</i> , Tübingen 1977
	Basset S. , <i>The Urban Image of Late Antique Constantinople</i> , Cambridge 2004
	Guberti Basset S. , "The Antiquities in the Hippodrome in Constantinople", <i>Dumbarton Oaks Papers</i> , 45, 1991, 87-96
	Mango C. , "Antique Statuary and the Byzantine Beholder", <i>Dumbarton Oaks Papers</i> , 17, 1963, 53-75
	Bruns G. , <i>Der Obelisk und seine Basis auf dem Hippodrom zu Konstantinopel</i> , Istanbul 1935, <i>Istanbuler Forschungen</i> 7
	Bury J.B. , "The Nika Riot", <i>Journal of Hellenic Studies</i> , 17, 1897, 90-119
	Cameron A. , <i>Porphyrius the Charioteer</i> , Oxford 1973
	Talbot Rice T. , <i>Everyday Life in Byzantium</i> , New York 1967
	Dvornik F. , "The Circus Parties in Byzantium: Their Evolution and Suppression", <i>Byzantina-Metabyzantina</i> , 1, 1946, 119-133
	Rice D.T., Jones A.H.M., Casson S. , <i>Preliminary Report upon the Excavations Carried out in and Near the Hippodrome of Constantinople in 1927</i> , London 1928
	Rice D.T., Jones A.H.M., Casson S. , <i>Second Report upon the Excavations Carried out in and near the Hippodrome of Constantinople in 1928</i> , London 1929
	Downey G. , <i>Constantinople in the Age of Justinian</i> , Norman 1960
	Cront G. , "Les Dèmes et les partis politiques dans l'Empire byzantin aux Ve-VIIIe siècles", <i>Revue des Etudes Sud-Est Européennes</i> , 7, 1969, 671-674
	Madden Th. F. , "The Serpent Column of Delphi in Constantinople: Placement, Purposes, and Mutilations", <i>Byzantine and Modern Greek Studies</i> , 16, 1992, 111-145
	Krautheimer R. , <i>Three Christian Capitals. Topography and Politics</i> , Berkeley 1983
	Grégoire H. , "Le peuple de Constantinople, ou les Bleus et les Verts", <i>Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettre</i> , 1946, 568-578
	Guilland R. , "Études sur l'Hippodrome de Byzance: Les courses de l'Hippodrome", <i>Byzantinoslavica</i> , 27, 1966, 26-40
	Guilland R. , <i>Études topographiques de Constantinople byzantine, vols 1, 2</i> , Berlin – Amsterdam 1969

	Rambaud A. , "Le monde byzantin: Le sport et l'hippodrome à Constantinople", <i>Revue des deux mondes</i> , 94, 1871, 761-794
	Rambaud A. , <i>De byzantino hippodromo et circensibus factionibus</i> , Paris 1870
	Prinzing G. , "Zu den Wohnvierteln der Grünen und Blauen in Konstantinopel", Beck, H.-G. (ed.), <i>Studien zur Frühgeschichte Konstantinopels</i> , München 1973, <i>Miscellanea Byzantina Monacensia</i> 14, 27-48
	Mango C. , "L'Euripe de l'hippodrome de Constantinople", <i>Revue des Études Byzantines</i> , 7, 1949-1950, 180-193
	Guilland R. , "Les Factions à l'hippodrome", <i>Byzantinoslavica</i> , 29, 1969, 24-33
	Guilland R. , "Les Hippodromes de Byzance: l'hippodrome de Sévère et l'Hippodrome de Constantine le Grand", <i>Byzantinoslavica</i> , 31, 1970, 182-188
	Maricq A. , "Factions du cirque et partis populaires", <i>Académie royale de Belgique, Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques</i> , 26, 1950, 396-351
	Ménage V. L. , "The Serpent Column in Ottoman Sources", <i>Anatolian Studies</i> , 14, 1964, 169-173
	Heucke C. , <i>Circus und Hippodrom als politischer Raum</i> , Hildesheim 1994
	Janin R. , <i>Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique</i> , 2, Paris 1964
	Jarry J. , <i>Hérésies et factions dans l'Empire byzantine du IVe au VIIe siècle</i> , Cairo 1968, Publications de l'Institut français d'archéologie orientale du Caire: Recherches d'archéologie, de p
	Dagron G. , <i>Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451</i> , 2, Paris 1984

Δικτυογραφία :

Byzantium 1200 | Hippodrome
<http://www.arkeo3d.com/byzantium1200/hipodrom.html>

Γλωσσάριο :

σφενδόνη, η
Το κυρτό πεταλόμορφο τμήμα της διαμόρφωσης ενός σταδίου ή ιπποδρόμου, που αποτελεί σημείο στροφής των αγωνιζομένων.

ωδείο, το
Δημόσιο οικοδόμημα παρεμφερές προς το θέατρο, αλλά στεγασμένο και μικρότερων διαστάσεων, που χρησίμευε για μουσικούς αγώνες.

Πηγές

Ζώσιμος, *Ιστορία Νέα* II 30-1, Paschoud, F. (επιμ.), *Zosime. Histoire Nouvelle* 1 (Paris 1971).

Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία*, Dindorf, L. (επιμ.), *Ioannis Malalae chronographia* (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1831), σελ. 320.

Πασχάλιον Χρονικόν, Dindorf, L. (επιμ.), *Chronicon paschale* 1 (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1832), σελ. 495, 528-530, 594, 610, 620, 626.

Παραστάσεις Σύντομοι Χρονικάί 5, 60, 61, Preger, T. (επιμ.), *Scriptores Originum Constantinopolitanarum I* (Leipzig 1901, ανατ. 1975), σελ. 21, 59, 60.

Παλατινή Ανθολογία XVI. 345, XV. 51, Beckby, H. (επιμ.), *Anthologia Graeca 4²* (Munich 1968).

Κωνσταντίνος Ζ' Πορφυρογέννητος, *Εκθεσις περί βασιλείου τάξεως*, Reiske, J.J. (επιμ.), *Constantini Porphyrogeniti imperatoris de ceremoniis aulae Byzantinae libri duo* (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1829-1830) [Έκδοση σχολιασμένη και μερικώς μεταφρασμένη στα γαλλικά, Vogt, A. (επιμ.), *Le livre des cérémonies 1-2* (Paris 1935-1939, ανατ. 1967).

Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική διήγησις*, van Dieten, J. (επιμ.), *Nicetae Choniatae historia* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Berolinensis 11.1, Berlin 1975), 119, 519, 649-51, 653.

Ιωάννης Στ' Καντακουζηνός, *Ιστορίαι*, Schopen, L. (επιμ.), *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri iv 1* (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1828), σελ. 205.

Παραθέματα

Το τέθριππο (τα άλογα της βασιλικής του Αγίου Μάρκου) στον Ιππόδρομο

α. Έν τῇ λεγομένη Νεολαία ἴστατο γυναικεία στήλη καὶ βωμὸς <μετὰ μωσ>χαρίδιον μικρόν· ἐν οἷς καὶ ἵπποι χρυσοῖ διαλαμπεῖς τέσσαρες· ἐπὶ <δίφρου δὲ καὶ> διφρελάτου θη<λείας στήλη> ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ κατέχουσα στηλίδιον τι, ἀγαλμα διατρέχον. Τοῦτο οἱ μὲν λέγουσι Κωνσταντίνου κατασκευήν, <οἱ δὲ> τὴν ζευξίν μόνην, τὴν δὲ λοιπὴν ἀρχαίαν εἶναι καὶ μηδὲν παρὰ Κωνσταντίνου κατασκευασθῆναι.

Παραστάσεις σύντομοι χρονικάί 5, Preger, T. (επιμ.), *Scriptores originum Constantinopolitanarum I* (Leipzig 1901, ανατ. 1975), σελ. 21.

β. Ἐς ἱκανὸν δὲ ὁ σουλτάν τῶ βασιλεῖ συνδιέτριψε χρόνον καὶ ἵππων σταδιοδρόμων ἀμίλλαις τὸν ὀφθαλμὸν καθειστίακεν, [...] ἐπὶ τὸν κατὰ τὸ θέατρον πύργον ἀναλάμενος, οὗ κάτωθεν μὲν αἱ τῶν ἐπὶ σταδίου θεόντων ἀφετηρίαι εἰς ἀψίδας παραλλήλους κεχῆνασιν, ἀνωθεν δ' ἵπποι χαλκήλατοι πεπήγασι πίσυρες χρυσοῦ ἠληλιμμένοι, τοὺς ἀυχένας ὑπόγυροι, ἀντιβλέποντες ἀλλήλοις καὶ δρόμον καμπτήρος πνέοντες, διαπτῆναι τὸ στάδιον ἐπηγγέλλετο.

Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική διήγησις*, van Dieten, J. (επιμ.), *Nicetae Choniatae historia* (CFHB 11.1, Berlin 1975), σελ. 119.

Αρχαία αγάλματα στον Ιππόδρομο

α. Άγαλμα του Αυγούστου

Έν τῶ Ἴπποδρομίῳ ἀπετέθησαν εἰδῶλα ἐκ τῆς Ῥώμης ἥκοντα ὡσεὶ ἔξ', ἐν οἷς καὶ Αὐγούστου, ὡς οὐ γέγραπται μὲν, λέγεται δέ, τὸ ὁμοίωμα.

Παραστάσεις σύντομοι χρονικάί 60, Preger, T. (επιμ.), *Scriptores originum Constantinopolitanarum I* (Leipzig 1901, ανατ. 1975), σελ. 59.

β. Άγαλμα της Αθηνάς

Ἡ ἐν τῶ Ἴπποδρομίῳ καθεζομένη γυνὴ ἐν σελλίῳ χαλκῶ καὶ αὐτὴ ἄνωθεν, ὡς προείπομεν, ὁ μὲν Ἡρωδίων ἐδίδαξε Βερίναν εἶναι τοῦ μεγάλου Λέοντος· ὡς δὲ ἐγὼ παρὰ πλειόνων ἤκουσα, ἐξ Ἑλλάδος εἶναι τὸ εἶδωλον μᾶλλον τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπερ καὶ ἐπίστευσα.

Παραστάσεις σύντομοι χρονικάί 61, Preger, T. (επιμ.), *Scriptores originum Constantinopolitanarum I* (Leipzig 1901, ανατ. 1975), σελ. 60.

γ. Άγάλματα Νίκης και Αλεξάνδρου

Έγγύθι τῆς Νίκης καὶ Αλεξάνδρου βασιλῆος

ἔσσης ἀμφοτέρων κύδεα δρεψάμενος

Παλατινή Ανθολογία XVI. 345, Beckby, H. (επιμ.), *Anthologia Graeca*² 4 (Munich 1968).

δ. Άγαλμα του Ηρακλή

Κατήρειπτο οὖν Ἡρακλῆς ὁ τριέσπερος μέγας μεγαλωστί κοφίνῳ ἐνιδρυμένος, τῆς Λεοντῆς ὑπεστρωμένης ἄνωθεν, δεινὸν ὄρωσης κὰν τῷ χαλκῷ καὶ μικροῦ βρυχηθμὸν ἀφιεΐσης καὶ διαθροούσης τὸ ἐφιστάμενον ἐκέϊσε τοῦ πλήθους ἀπάλαμνον. ἐκάθητο δὲ μὴ γωρυτὸν ἐξημμένος, μὴ τόξον ταῖν χερσῶν φέρων, μὴ τὸ ῥόπαλον προβαλλόμενος, ἀλλὰ τὴν μὲν (650) δεξιὰν βᾶσιν ἐκτείνων ὥσπερ καὶ τὴν αὐτὴν χεῖρα ἐς ὅσον ἐξῆν, τὸν δ' εὐώνυμον πόδα κάμπτων ἐς γόνυ καὶ τὴν λαιὰν χεῖρα ἐπ' ἀγκῶνος ἐρείδων, εἶτα τὸ λείπον τῆς χειρὸς ἀνατείνων καὶ τῷ πλατεῖ ταύτης ἀθυμίας πλήρης καθυποκλίνων ἠρέμα τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς ἰδίας οὕτω τύχας ἀποκλαιόμενος καὶ δυσχεραίνων τοῖς ἄθλοις, ὅσους αὐτῷ Εὐρυσθεὺς οὐ κατὰ χρεῖαν, κατὰ δὲ φθόνον μᾶλλον ἠγωνοθέτει, τῷ τῆς τύχης περιόντι φυσώμενος.

Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ διήγησις*, van Dieten, J. (επιμ.), *Nicetae Choniatae historia* (CFHB, Series Berolinensis 11.1, Berlin 1975), σελ. 649-650.

ε. Δελφικός τρίποδας και άγαλμα του Απόλλωνα

ἔστησεν δὲ κατὰ τι τοῦ ἵπποδρόμου μέρος καὶ τὸν τρίποδα τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος, ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἄγαλμα.

Ζώσιμος, *Ἱστορία Νέα* II. 31, Paschoud, F. (επιμ.), *Zosime. Histoire Nouvelle* 1 (Paris 1971).

Δυτικού τύπου αγωνίσματα στον Ἰππόδρομο με αφορμὴ τους γάμους του Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου με τὴν Ἄννα τῆς Σαβωΐας (1326)

καὶ ἡ γαμήλιος ἐτελεῖτο ἐορτὴ λαμπρὰ καὶ περιφανής· ὥσπερ δὲ ἔθος τοῖς βασιλεῦσι, μετὰ τὸ ἐπὶ τοῖς γάμοις τὰ νενομισμένα τελεσθῆναι, καὶ Ἄνναν τὴν βασιλῖδα βασιλεὺς ἔστεψεν ὁ ταύτης ἀνὴρ. [...] ἐκ μέντοι Σαβωΐας οὐκ ὀλίγοι τῶν εὐπατριδῶν εἰς τὴν Ῥωμαίων ἀφικνούμενοι, ἐφ' ὅσον ἐβούλοντο συνῆσαν τῷ βασιλεῖ, πολλῆς ἀξιούμενοι φιλοφροσύνης. ἦσαν γὰρ δὴ οὐκ ἀνδρείοι μόνον καὶ τολμηταὶ κατὰ τὰς μάχας, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐν ταῖς παιδιαῖς εὐφυεῖς συνείναι. κυνηγεσίων καὶ γὰρ συμμετείχον τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν λεγομένην τζουστριάν καὶ τὰ τερνεμέντα αὐτοὶ πρῶτοι ἐδίδαξαν Ῥωμαίους οὕτω πρότερον περὶ τῶν τοιούτων εἰδόμενος οὐδέν.

Ἰωάννης Στ' Καντακουζηνός, *Ἱστορίαι*, Schopen, L. (επιμ.), *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri iv* 1 (CSHB, Bonn 1828), σελ. 205.

Ο λαός απευθύνει αιτήματα και διαμαρτυρίες προς τον αυτοκράτορα στον Ἰππόδρομο

α. Η καταδίκη του υπάτου Μηνᾶ

Ἐπὶ τούτων τῶν υπάτων Μηνᾶς, νυκτέπαρχος ὢν, κατηγορηθεὶς ἐπὶ φαύλοις πράγμασιν, ἠρωτήθη ἐν τῷ Ἰπικῷ ἀπὸ τῆς συγκλήτου, καὶ κατὰ κέλευσιν τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῆς βαθείας τοῦ Ἰππικῆ καμπτοῦ παιδίου αὐτὸν ἐσκέλισεν καὶ ἐξόριψεν ἐπὶ πρόσωπον, καὶ λαβῶν αὐτὸν ὁ δῆμος ἤρξαντο σύρειν.

Πασχάλιον χρονικόν, Dindorf, L. (επιμ.), *Chronicon Paschale* I (CSHB, Bonn 1832), σελ. 594.

β. Ο αυτοκράτορας Αναστάσιος παρουσιάζεται στον Ἰππόδρομο ενώπιον του λαοῦ μετὰ τὴ φυγὴ του ἐπίδοξου σφετεριστῆ Ἀρεόβινδου (512)

Ἰουλιάννας τῆς ἐπιφανεστάτης πατρικίας ἐκράζον διὰ τὸν αὐτῆς ἄνδρα Ἀρεόβινδον βασιλέα τῆ Ῥωμανία. καὶ ἐφυγεν ὁ Ἀρεόβινδος πέραν. καὶ λοιπὸν ὁ βασιλεὺς Αναστάσιος ἀνήλθεν εἰς τὸ κάθισμα τοῦ Ἰππικῆ δίχα διαδήματος. καὶ τοῦτο γινούσ ὁ πᾶς δῆμος ἀνήλθεν εἰς τὸ Ἰππικόν, καὶ διὰ προσφωνήσεως αὐτοῦ μετεχειρίσαστο τὸ πλῆθος τῆς πόλεως.

Πασχάλιον χρονικόν, Dindorf, L. (επιμ.), *Chronicon Paschale* I (CSHB, Bonn 1832), σελ. 610.

γ. Ο δήμος των Πρασίνων ζητά δικαιοσύνη από τον Ιουστινιανό στον Ιππόδρομο τις παραμονές της Στάσης του Νίκα

Πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ιουστινιανοῦ, μηνὶ ἰανουαρίῳ, γέγονε τοῦ λεγομένου Νίκα ἡ ἀνταρσία τρόπῳ τοιοῦτῳ. ἀνελθόντα τὰ μέρη ἐν τῷ Ἴππικῷ ἔκραξαν οἱ δήμοι τῶν Πρασίνων, Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον τὸν κουβικουλάριον καὶ σπαθάριον. ἔτη πολλά, Ἰουστινιανέ, τοῦ βίγκας· ἀδικούμεθα, μόνη ἀγαθέ, οὐ βαστάζομεν, οἶδεν ὁ θεός, φοβούμεθα ὀνομάσαι, μὴ πλέον εὐτυχῆσει, καὶ μέλλομεν κινδυνεύειν. Καλοπόδιός ἐστιν ὁ σπαθαροκουβικουλάριος ὁ ἀδικῶν ἡμᾶς. καὶ πολλῶν ὕβρεων γενομένων μεταξὺ τῶν μερῶν Βενέτων καὶ Πρασίνων, καὶ τὸν βασιλέα πολλὰ λοιδορήσαντες, κατήλθον οἱ Πράσινοι, ἔασαντες τὸν βασιλέα καὶ τοὺς Βενέτους θεωροῦντας τὸ ἵππικόν. καὶ ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς ἰδεῖν τί κρᾶζουσιν ὡς ἔτυχεν· ἀλλ' ὅτε πολλὴ γένηται ἀνάγκη, τότε ποιεῖς ἅ ἐβουλεύσω. καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς: Ἐξέλθατε οὖν καὶ μάθετε τίνος χάριν στασιάζουσιν.

Πασχάλιον χρονικόν, Dindorf, L. (επιμ.), *Chronicon Paschale* I (CSHB, Bonn 1832), σελ. 620.